

Jan Jeník v Jeseníkách

Máme-li jakožto žáci prof. Jeníka, později jeho spolupracovníci, stručně a přitom věcně popsat Jeníkovo působení v Jeseníkách a jeho zásluhy o poznání a ochranu jesenícké přírody, musíme Honzovu činnost rozdělit do pěti vzájemně se tematicky i časově prolínajících oblastí: geobotanický výzkum Hrubého Jeseníku v souvislosti s anemo-orografickými systémy, iniciování klimatologického a hydrologického výzkumu Velké kotliny, společný geobotanický výzkum Velké kotliny, výstupy pro ochranu přírody Hrubého Jeseníku a historie antropických vlivů. Teorii anemo-orografických (A-O) systémů Jan Jeník koncipoval v Krkonoších, kde se díky místní morfologii nejvyšších partií tímto principem vytvořilo více karů s intenzivní lavinovou aktivitou. V Hrubém Jeseníku našel pouze čtyři A-O systémy. Krkonošské i jesenícké jsou popsány v jeho „Modré knize“ (Alpínská vegetace Krkonoš, Králického Sněžníku a Hrubého Jeseníku, ČSAV 1961), která nám všem – jeho žákům – byla příkladem vrcholné geobotanické práce. V Jeseníkách a jmenovitě ve Velké kotlině bádál hlavně v r. 1959, jak víme z jeho terénních deníků.

Teorii A-O systémů, její vznik a prokázanou platnost v řadě světových pohoří připomíná na předchozích stránkách Jan Štursa. Pro Jeseníky měla Jeníkova „Modrá kniha“ i praktické aspekty: otevírala dveře některých pracoven, znala ji řada osvěcených lesních inženýrů a spolu se svým autorem tak výrazně přispěla mimo jiné k proměně náhledu na vysazenou kleč v jeseníckých karech Velké a Malé kotliny (viz dále).

1 Jan Jeník na Kunzově stráni ve Velké kotlině v horní části druhé lavinové dráhy, kde byla do travnaté, druhově pestré a částečně podmáčené subalpínské nivy s vrbou hrotolistou (*Salix hastata*), závislé právě na sněhových lavinách, v r. 1958 vysázena kleč. Na snímku nahoře jsou vidět starší výsadby kleče; všechny měly právě zabránit lavinám. Foto 14. září 1973

Klimatologický a hydrologický výzkum Velké kotliny

Po návratu z Afriky, kde působil v Ghaně a Tanzanii v letech 1962 a 1964–67, se Jan Jeník vrátil k problematice vegetace Krkonoš, přitom ho však stále lákalo hledání příčin unikátního druhového bohatství flóry ve Velké kotlině, které značně převyšovalo diverzitu krkonošských karů (Jeník 1971). Začátkem 70. let inicioval v Ostravě na společném setkání pracovníků ochrany přírody, Horské služby Jeseníky a vedení ostravského Hydrometeorologického ústavu rozsáhlý průzkum sněhových, klimatických a hydrologických poměrů Velké kotliny. Horská služba začala měřit sněhové poměry, nadějně se rozjel především klimatologický a hydrologický výzkum – měření mezoklimatu, instalace limnigrafu a totalizátoru (měření hladiny vody a úhrnné srážek), profesionální zpracování podrobné vrstevnicové mapy v měřítku 1 : 1 000 se zachycením hlavních vodotečí.

Společný geobotanický výzkum

A protože nás dva, autory této vzpomínky, osud v té době zavál právě do jeseníckého podhůří, pouhé dvě hodiny pěšky od Velké kotliny, bylo zcela samozřejmé, že jsme se do společného výzkumu nadšeně zapojili. Hned v r. 1972 jsme společně publikovali článek s názvem Nová etapa ve výzkumu Velké kotliny, v němž jsme oznamovali započaté geobotanické výzkumy týmu Jeník, Bureš a Burešová. Napsali jsme, že „... z jednorázového výzkumu, omezeného dříve jen na vegetační období, se přechází na práce, které mají podchytit přírodní stavy a děje ve všech ročních obdobích...“. Také jsme napsali, jak jsou potřebné ekologické studie, neboť „... po více než stoletém studiu zůstala Velká kotlina stále v ekologickém smyslu terra incognita, takže o skutečném životě této lokality, tedy o vztazích mezi zúčastněnými populacemi a vnějším prostředím, nevíme téměř nic...“. A ukončili jsme článek vzletnou větou, kterou pak někteří citovali: „Velká kotlina je obrovské přírodní divadlo, v němž biota jsou jenom komparzem ve hře režírované velkolepými silami fyzikálního a chemického prostředí.“

Více než tři roky jsme v kotlině pilně bádali, zapsali přes 400 fytoecnologických snímků, popsali nová společenstva, vymapovali aktuální vegetaci v měřítku 1 : 1 000 a dali dohromady obsáhlou kartotéku všech z kotliny uváděných rostlinných druhů. Tehdy se ještě neříkalo data-báze, šlo skutečně o papírovou kartotéku lístků formátu A5, v níž byly nejen všechny naše floristické údaje, ale i většina literárních údajů, excerpovaná ze starších zdrojů. Publikovali jsme dvě přípravné studie – fytoecnologickou a floristickou (Jeník, Bureš a Burešová 1980 a 1983). V r. 1985 jsme připravili kompletní rukopis knížky Ekosystém Velké kotliny (Jeník, Bureš a Burešová), včetně desítek tabulek, pérovek, fotografií a velké černobílé mapy aktuální vegetace. Rukopis se všemi originály obrázků a velkou mapou zůstal bohužel nepublikován ležet u Jana Jeníka a nám zbyly jen originály fytoecnologických snímků.

Po letech jsme se k problematice Velké kotliny vrátili, první díl monografie vychází v Nakladatelství Academia právě nyní (viz také upoutávka na str. 172 této Živy). Mimo jiné je v něm podrobněji popsána historie výzkumů i ochrany přírody, na níž se Jan Jeník významně podílel.

Výstupy pro ochranu přírody Hrubého Jeseníku

Mezi příkladné (a mnohdy záviděníhodné) Jeníkovy vlastnosti patřily kromě hledání a objevování souvislostí mezi vegetací a geodiverzitou mimo jiné i praktické výstupy pro ochranu přírody. Přitom se občas dostával do sporu, sám lesní inženýr, nejen s některými zatvrdelými lesníky, ale právě i s ochranáři, jejichž tehdejší (vesměs navýsost konzervativní) představy snad nejlépe vystihuje místo raženého hesla Poznej a chraň! jeho parafráze Poznej a chrň!

V Jeseníkách šlo o tři problematické oblasti – alpskou (pro lesáky horní) hranici lesa, původnost (a prospěšnost), nebo nepůvodnost (a škodlivost) borovice kleče a velkochov prokazatelně nepůvodních kamzíků.

Výsadby borovice limby a b. kleče (*Pinus cembra*, *P. mugo*) v Hrubém Jeseníku kritizovali již Heinrich Laus (1910, 1931), Josef Podpěra a František Nábělek (1933) a další. Negativní působení nepůvodní kleče na přirozené jesenícké biotopy při různých příležitostech opakovaně vysvětloval také Jan Jeník. Teprve pracovní vědecká konference s názvem Ochrana horské přírody Jeseníků na vědeckých základech, kterou pořádala Správa chráněné krajinné oblasti Jeseníky v Karlově v květnu 1973 (Bureš 1973), situaci změnila. Konference se kromě J. Jeníka zúčastnili další odborníci, např. Emil Hadač, Věroslav Samek, jakož i místní lesníci (Z. Bednář, E. Hošek, J. Bezpalec a K. Ovčáčík). Velká celodenní exkurze několika desítek účastníků této konference vedla právě do Velké kotliny. Za přítomnosti věhlasných osobností i místních lesníků se podařilo prodiskutovat a do následně schválených závěrů přímo prosadit zásahy do klečových porostů ve Velké a Malé kotlině. V přijatém usnesení v bodu 8 části o speciální ochraně přírody doslova stojí: „Ve státních přírodních rezervacích Velká a Malá kotlina v zájmu zachování jejich jedinečných přirozených ekosystémů je nutno provést regulaci porostů dřevin nežádoucích z hlediska ochrany přírody. Za tím účelem doporučujeme nejdříve vypracovat projekt.“ Hned v následujícím roce byl pro Velkou kotlinu zpracován projekt na postupnou likvidaci kleče (Bureš 1974a) a pro Malou kotlinu na experimentální likvidaci části klečového porostu (Bureš 1974b). Oba projekty byly zainteresovanými úřady schváleny, jejich realizace však – i přes Jeníkovy a naše urgency – proběhla až po mnoha letech, teprve po personálních změnách.

Krotké kamzíky horské (*Rupicapra rupicapra*) jsme při společných geobotanických výzkumech Velké kotliny měli možnost hodně zblízka poznávat denně. Bohužel jsme poznali i škody, které páchali na vzácných druhích rostlin, především na jitroceli tmavém sudetském (*Plantago atrata sudetica*), endemitu Velké kotliny. Konkrétní argumenty, které jsme opako-

vaně vznášeli a psali na různých úrovních včetně ministerské (Bureš, Burešová a Jeník 1987), byly po čase vyslyšeny a Ministerstvo životního prostředí v rozhodnutí z r. 2000 vyloučilo chov kamzíka v národní přírodní rezervaci Praděd. V r. 2009 však vznikla na „záchranu“ kamzíků petice a ochrana přírody ustoupila.

Historie antropických vlivů

Mnohaleté diskuze o průběhu alpské (horní) hranice lesa v Hrubém Jeseníku, kterých se Jan Jeník aktivně zúčastnil, vyústily nakonec ve velmi zajímavou publikaci o antropických vlivech v minulosti (Jeník a Hampel 1992). Výše zmíněná problematika nepůvodní kleče, která byla v Hrubém Jeseníku spolu s limbou vysazována ve snaze o „zvýšení horní hranice lesa“, resp. zalesnění bezlesí v nejvyšších partiích Jeseníků, byla s konečnou platností palynologicky i historicky vyřešena.

2 Jedoucí desková lavina v horní části Kratochvílovy stráně, která se kousek před námi právě odtrhla pod Wilschowitzovými výchozy. Foto 1. dubna 1976

3 Velká kotlina při jarním tání sněhu, kdy sjely jen malé laviny. Pohled od jiho-východu 9. května 2008. Snímky L. Bureše

Kleč se na základě několika zasvěcených studií začala na vybraných lokalitách vyřezávat. Zrušení chovu nepůvodních kamzíků se Jan Jeník nedožil, ale měl nesmírnou radost, když jsme mu nedlouho před jeho skonek mohli alespoň telefonicky oznámit, že na Vysoké holi byly konečně vykáceny tři staré a zapojené pruhy kleče vysazené napříč směrem hlavního A-O systému Velké kotliny.

Seznam použité literatury uvádíme na webové stránce Živy. K dalšímu čtení např. Živa 2018, 1–4 a 6; 2019, 1.

